

สังคมสงเคราะห์ เชิงวิพากษ์

บทบาท หละอณาต

ในสังคม เสี่ยงภัย

พัชรินทร์ ลิขสุก

สังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ บทบาทและอนาคต ในสังคมเสี่ยงภัย

พัชรินทร์ ลีสุนทร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พัชรินทร์ สิริสุนทร.

สังคมสงเคราะห์เชิงวิชาชีพ: บทบาทและอนาคตในสังคมเสี่ยงภัย.--

พิษณุโลก : Crackers Books, 2568.

350 หน้า.-- (Critical Social Sciences Series).

1. สังคมสงเคราะห์. I. ชื่อเรื่อง.

361.6

ISBN 978-616-94677-3-1

ผู้เขียน: พัชรินทร์ สิริสุนทร

ภาพปก: Dr Alpaca

พิมพ์ครั้งแรก: มีนาคม 2568

บรรณาธิการและบรรณาธิการบริหาร

วัชรพล พุทธิรักษา

กองบรรณาธิการ

โอฬาร อ่องพะ

วีรชน เกษสกุล

ชุตินเดช เมธิชุตินกุล

ทวิพร สุพร

ภัคจิรา นักบรรเลง

ศิริโสภา สันติทฤษฎีกร

สันทราย วงษ์สุวรรณ

ทศพล ชื่นจ่อหอ

มณูชดา สุพรจักร

วรพล โชติจิรเดชากุล

พิสูจน์อักษร

กมลวรรณ ทับทิมทอง

กัญญาณัฐ มลิวรรณ

จัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์ Crackers Books

555 หมู่ 10 ซอยพวงเพชรเหนือ

ตำบลบึงพระ อำเภอเมือง

จังหวัดพิษณุโลก

65000

พิมพ์ที่

บริษัท เปเปอร์ริสต้า จำกัด

89/17 หมู่ 7 ต.บางตลาด

อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี 11120

ช่องทางติดต่อสำนักพิมพ์ Crackers Books

หรือสั่งซื้อหนังสือของเรา

Website: crackersbooks.com

Web Shop: crackersbooks-shop.com

Facebook: facebook.com/crackersbooks

Email: crackersbooks2023@gmail.com

Line: [@crackersbooks](https://line.me/tv/@crackersbooks)

Shopee <http://shopee.co.th/crackersbooks>

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537

สารบัญ

คำนำสำนักพิมพ์	4
เรื่องเล่าจากปก	6
กิตติกรรมประกาศ	7
ส่วนที่ 1 ปฐมบท	10
บทที่ 1 พัฒนาการของการสังคมสงเคราะห์	22
บทที่ 2 บทบาทหน้าที่และจรรยาบรรณทางวิชาชีพ	48
บทที่ 3 การบริหารงานสังคมสงเคราะห์	96
ส่วนที่ 2 แนวคิดทฤษฎีสังคมสงเคราะห์	
บทที่ 4 ทฤษฎีลอกเปลี่ยนหัวหอม	122
บทที่ 5 ทฤษฎีการเล่าเรื่อง	134
บทที่ 6 ทฤษฎีเขี่ยก้อนภูเขา	160
บทที่ 7 ทฤษฎีปฏิบัติการสะท้อนกลับ	180
ส่วนที่ 3 บทบาทและอนาคตในสังคมเสี่ยงภัย	
บทที่ 8 แนวคิดสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์	212
บทที่ 9 บทเรียนจากกรณีศึกษา	240
บทที่ 10 สังคมสงเคราะห์ในภาวะวิกฤต	266
บทที่ 11 ความทรงจำ ความท้าทาย และความหวัง	304
บทส่งท้าย	328
บรรณานุกรม	341
เกี่ยวกับผู้เขียน	345

คำนำสำนักพิมพ์

งานสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบันไม่ได้เป็นเพียงการให้ความช่วยเหลือหรือบรรเทาความเดือดร้อนเฉพาะหน้าเท่านั้น หากแต่เป็นสนามของการต่อสู้กับความเหลื่อมล้ำ ความเปราะบาง และความไม่แน่นอนที่ถักทออยู่ในโครงสร้างสังคมสมัยใหม่ หนังสือ **สังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์: บทบาทและอนาคตในสังคมเสี่ยงภัย** โดย **รองศาสตราจารย์ ดร.พัชรินทร์ สิริสุนทร** ได้ขบขันให้เห็นถึงมิติของสังคมสงเคราะห์ที่มีใช้เพียงการทำงานเชิงปฏิบัติ แต่ยังเป็นปฏิบัติการทางปัญญาที่วิพากษ์และท้าทายสถานะอำนาจที่ครอบงำแนวปฏิบัติในศาสตร์แขนงนี้

หนังสือเล่มนี้นำเสนอแนวคิดและกรอบวิเคราะห์ของสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ โดยอาศัยกรณีศึกษาจากการทำงานจริงในประเทศไทย ผู้อ่านจะได้ทำความเข้าใจถึงข้อจำกัดของแนวทางสังคมสงเคราะห์ในระบบดั้งเดิมที่มักจำกัดอยู่ในระดับปัจเจกและองค์กร โดยละเลยพลวัตของอำนาจและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่เป็นรากของปัญหาทางสังคม อันเป็นเหตุให้การแทรกแซงและการดูแลทางสังคมมิได้แก้ไขปัญหาคืบคลานอย่างแท้จริง

ในช่วงเวลาที่โลกต้องเผชิญกับวิกฤตการณ์หลายด้าน ทั้งเศรษฐกิจ ความมั่นคงทางสุขภาพ และการเมือง หนังสือเล่มนี้ได้เสนอแนวทางและเครื่องมือเชิงทฤษฎีสำหรับนักสังคมสงเคราะห์ นักวิชาการ และผู้สนใจทั่วไป ที่ต้องการเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของศาสตร์สังคมสงเคราะห์และบทบาทของมันในยุคปัจจุบัน ผ่านการศึกษาประเด็นเชิงโครงสร้าง แนวคิดเชิงวิพากษ์ และกรณีศึกษาที่สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลง

สำนักพิมพ์ Crackers Books มีความยินดีที่ได้เป็นผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ใน *Critical Social Sciences Series* ซึ่งเป็นซีรีส์ที่มุ่งนำเสนอองค์ความรู้และการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ทางสังคมศาสตร์ร่วมสมัย เราหวัง

ว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นของบทสนทนาใหม่ๆ และเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดปฏิบัติการทางสังคมที่ลึกซึ้งและสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น

สำนักพิมพ์ Crackers Books

Read. Crack. Inspire.

กุมภาพันธ์ 2568

เรื่องเล่าจากปก

กำแพงอิฐบนปกหนังสือ สังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์: บทบาทและอนาคตในสังคมเสี่ยงภัย ไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางศิลป์ แต่เป็นสัญลักษณ์ของโครงสร้างที่โอบล้อมชีวิตของผู้คนในสังคมร่วมสมัย กำแพงที่สร้างขึ้นจากอิฐแต่ละก้อน เปรียบเสมือนระบบ กลไก และสถาบันทางสังคมที่ประกอบกันขึ้นเป็นโครงสร้างทางสังคม บางครั้งโครงสร้างเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นที่พักพิงปกป้องผู้คนจากความเปราะบาง แต่ในขณะเดียวกัน มันก็สามารถกลายเป็นกำแพงที่ขัดขวางเสรีภาพ กีดกัน และสร้างความเหลื่อมล้ำ

สังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ ทำหน้าที่เหมือนช่างก่อสร้างที่ไม่เพียงแต่ซ่อมแซมรอยร้าวของกำแพง แต่ยังตั้งคำถามต่อแบบแปลนของมัน—ใครเป็นคนออกแบบ? ใครได้ประโยชน์? ใครถูกกีดกัน? การวิพากษ์โครงสร้างเหล่านี้คือการเปิดโอกาสให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่ใช่เพียงการบูรณะโครงสร้างเดิม แต่คือการรื้อสร้างสังคมที่เท่าเทียมและเป็นธรรมมากขึ้น

หนังสือเล่มนี้ชวนให้ผู้อ่านพิจารณาทบทวนบทบาทของสังคมสงเคราะห์ในบริบทที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว กำแพงที่เคยมั่นคงอาจกลายเป็นสิ่งล้าสมัย และการสร้างโครงสร้างใหม่จำเป็นต้องตั้งอยู่บนหลักการที่คำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมอย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

หนังสือ สังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ บทบาทและอนาคตในสังคมเสี่ยงภัย สังเคราะห์ขึ้นจากงานวิจัยเรื่อง การสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์: บทวิเคราะห์ปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์ในสังคมโกลาหล (Critical Social Work: The Analysis of Social Work Practices in Chaotic Society) ร่วมกับการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในที่ประชุมวิชาการและการร่วมปฏิบัติงานภาคสนามกับนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพในประเทศไทย ในช่วงปี พ.ศ. 2565-2567 มีวัตถุประสงค์สำคัญสองประการ ได้แก่ ประการแรก เพื่อสังเคราะห์ข้อมูลด้านแนวคิด ทฤษฎี ด้านการสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ ประการที่สอง เพื่อนำเสนอปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับนักสังคมสงเคราะห์ซึ่งปฏิบัติงานด้านการดูแลแบบประคับประคอง (Palliative Care Social Workers) ในช่วงที่มีการแพร่ระบาดของโควิด19 ในประเทศไทย

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ อภิญา เวชยชัย นักสังคมสงเคราะห์ดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2550 ประเภทนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ และอดีตคณบดีคณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่กรุณาใช้เวลาให้ข้อคิดเห็นและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ น้อง ๆ นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ผู้เสียสละและอุทิศตัวเพื่อพัฒนางานสังคมสงเคราะห์ทุกท่าน ที่กรุณาเสียสละเวลาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ขอขอบคุณอาจารย์คณะสังคมสงเคราะห์ทุกท่าน ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาการด้านการสังคมสงเคราะห์อันเป็นรากฐานสำคัญสำหรับผู้เขียน จนสามารถต่อยอดไปสู่ความรู้ด้านสังคมศาสตร์ระดับสูงในเวลาต่อมา มีทักษะด้านการอดทนและเข้าใจในความแตกต่างเมื่อต้องร่วมงานกับผู้คนที่มีคุณลักษณะพิเศษ

ขอบคุณภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยนเรศวร
ที่มอบหมายให้ผู้เขียนรับผิดชอบจัดการเรียนการสอนรายวิชา 830110 สังคม
สงเคราะห์ศาสตร์เบื้องต้น (Introduction to Social Work) ซึ่งเป็นรายวิชา
บังคับของนิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร อันเป็นที่มาของความตระหนักในความขาด
แคลนเอกสารวิชาการ และตำรับตำราที่ทันสมัยด้านการสังคมสงเคราะห์ที่เป็น
ภาษาไทย เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน ขอขอบคุณ ๆ พลอยสิริ และ
เพชร สิริสุนทร ที่เป็นกำลังใจและเป็นแรงผลักดันที่สำคัญให้กับผู้เขียนเสมอมา

พัชรินทร์ สิริสุนทร

มหาวิทยาลัยนเรศวร

2568

សំណួរ 1 ឡូហ្សិក

การสังคมสงเคราะห์และบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ มักถูกกล่าวถึงในช่วงที่สังคมต้องเผชิญกับวิกฤตและปัญหาสังคมเสมอ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าประเด็นคำถามด้านมูลเหตุปัจจัยที่เป็นรากเหง้าของปัญหาในเชิงโครงสร้างกลับถูกละเลย ทำให้ปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์ที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันมักจำกัดอยู่กับปฏิบัติการระดับองค์กรที่ละเลยความซับซ้อนของปัญหาซึ่งฝังลึกอยู่ในโครงสร้างสังคม การละเลยของรัฐที่ปรากฏหลักฐานในรูปของนโยบาย แผน และยุทธศาสตร์ที่ถูกขับเคลื่อนไปพร้อม ๆ กับความเหลื่อมล้ำในสังคม ความยากจน การพัฒนาที่ละเลยผู้ด้อยโอกาสและกลุ่มเปราะบางในสังคม โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ดำรงอยู่ในระบบความยุติธรรมทางสังคมที่ขาดหลักประกัน สถานการณ์นี้รุนแรงมากขึ้นในประเทศที่ยากจนด้อยพัฒนา ในกรณีของการสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยก็ไม่แตกต่างกัน การตั้งคำถามกับการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การสังคมสงเคราะห์วิชาชีพมักปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนชัดเจน ในการประชุมสัมมนาวิชาการด้านการสังคมสงเคราะห์ระดับนานาชาติ และบทความจำนวนมากที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการระดับนานาชาติในรอบทศวรรษที่ผ่านมา อาทิ งานของ Baines (2007: p.51) ที่เสนอว่า การสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ควรให้ความสำคัญกับการวางรากฐานการคิดเชิงวิพากษ์ให้แก่ผู้เรียนและนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ โดยมุ่งวิเคราะห์อำนาจ และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันในโครงข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมทั้งในระดับ

ปัจเจกบุคคลและในทางการเมืองการปกครอง โดยเสนอคำกล่าวซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางว่า

“ปัจเจกบุคคลคือการเมือง (The personal is political)”

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการขาดแคลนเอกสารวิชาการ ตลอดจนจรรยาบรรณด้านแนวคิด ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ การนำกรณีศึกษาจำนวนมากจากการปฏิบัติการมาใช้เพื่อวิเคราะห์รากเหง้าของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้ใช้บริการ (Client) ซึ่งเป็นสารตั้งต้นของความเหลื่อมล้ำ และยุติธรรมทางสังคม ผ่านมโนทัศน์และกรอบคิดสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์กลับมีอยู่อย่างจำกัด ในกรณีของประเทศไทย เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าในปัจจุบันจะมีคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษาด้านการสังคมสงเคราะห์ และมีนักวิจัยด้านการสังคมสงเคราะห์เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่กลับไม่พบหนังสือหรือตำราตำราด้านการสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่ทันสมัยเลย

จุดวกกลับ (The Turning Point)

คำถามเกี่ยวกับความเป็นวิชาชีพ

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ในระดับนานาชาติเกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ถึงช่วงศตวรรษที่ 20 เมื่อจำนวนของนักสังคมสงเคราะห์เพิ่มขึ้นและเริ่มมีอิทธิพลต่อสังคมอเมริกันมากขึ้น บทวิพากษ์วิจารณ์ที่สำคัญ 3 ประการ ซึ่งนำมาสู่การตั้งคำถามต่อความเป็นวิชาชีพของนักสังคมสงเคราะห์ ที่ Porter Lee ประธาน The New York School of Philanthropy ได้เปิดประเด็นถกแถลงไว้เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม ค.ศ 1915 ณ The Forty-Second Annual Session of The National Conference Of Charities And Correction: Baltimore, Maryland ได้แก่ การตั้งคำถามว่า บุคคลที่ทำงานโดยมีเป้าหมายทางสังคมเพื่อ 1) ส่งเสริมระบบสวัสดิการ 2) ป้องกันหรือขับเคลื่อน

กฎหมายทางสังคม ที่มุ่งสู่การพัฒนาและปรับเปลี่ยนสถาบันทางสังคมและนิสัยทางสังคม (Social habits) หรือทำงานเพื่อเยียวยาบุคคลในกลุ่มที่ต่ำกว่าปกติ (Sub-normal group) และ 3) ทำการแทนบุคคลกลุ่มที่ต่ำกว่าปกติ อาทิ ครอบครัวที่พึ่งตนเองไม่ได้ เด็กที่ถูกทอดทิ้ง ผู้พิการ และผู้่วยบุคคลเหล่านี้ จะเรียกตนเองว่าเป็นผู้ปฏิบัติงานแบบวิชาชีพได้หรือไม่ หรือพวกเขาเป็นเพียงอาสาสมัครหรือบุคคลที่ทำงานในขอบข่ายงานดังกล่าว นอกจากนี้คำถามสำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ คุณสมบัติของการเป็นผู้ประกอบวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ของบุคคลเหล่านั้น (Lee, 1915: กิตติพัฒน์ นนทบุรีมະดุลย์, 2553)

ในทัศนะของ Lee (1915) ความเป็นวิชาชีพ ไม่ควรเกิดขึ้นเพียงเพราะบุคคลมีอาชีพหนึ่ง ๆ แต่ควรมีรากฐานมาจากการมีคุณสมบัติที่ผ่านมาตรฐานซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยสากล โดยการฝึกอบรม เพื่อพัฒนาความรู้และสร้างเข้าใจในหลักการพื้นฐาน เพื่อสร้างเสริมทักษะในเชิงเทคนิค ผ่านกระบวนการบ่มเพาะจิตวิญญาณที่เหมาะสมทางวิชาชีพ ก่อนบุคคลนั้นไปประกอบอาชีพด้วยวิธีการและกระบวนการซึ่งวางอยู่บนหลักเหตุและผล ซึ่งบุคคลในอาชีพอื่นไม่สามารถกระทำได้นี้เนื่องจากไม่มีคุณสมบัติและไม่ได้ผ่านกระบวนการดังกล่าว การเข้าสู่สถานภาพของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์จึงต้องอาศัยสถาบันซึ่งมีหลักสูตรสำหรับนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ เพื่อผลิตนักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีคุณสมบัติที่เหมาะสมเพื่อเข้ามามีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ โดยสถาบันทางวิชาชีพดังกล่าว ต้องทำหน้าที่เตรียมบุคคล เพื่อให้พร้อมในการเป็นนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพซึ่งมีความรู้ความเข้าใจด้านสวัสดิการสังคม กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง มีทักษะตระหนักในบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนมีประสบการณ์ และมีจริยธรรมในการทำงานทั้งด้านสังคมสงเคราะห์เฉพาะกรณี (Social casework) และการสืบสวนทางสังคม (Social investigation)

Edward Thomas Devine (2010) เลขาธิการทั่วไปของ The New York Charity Organization Society (COS) เสนอว่า นักสังคมสงเคราะห์ของ COS ล้วนเป็นผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้ปฏิบัติงานตามหลักวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ทั้งสิ้น ซึ่งการเลื่อนสู่การเป็นวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ เป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญ ซึ่งต้องอาศัยหลักการและวิธีการแบบวิทยาศาสตร์ เพื่อออกแบบองค์กร พัฒนาความรู้ และจัดกระบวนการที่เป็นระบบ เพื่อให้ นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพมีความรู้ ความเข้าใจทั้งด้านแนวคิด ทฤษฎี และมีทักษะในการทำงานเฉพาะกรณี (Casework)

คำถามเกี่ยวกับความรู้

นอกจากการตั้งคำถามและข้อวิพากษ์วิจารณ์ ในประเด็นด้านคุณสมบัติของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพแล้ว ยังพบข้อวิจารณ์ในเรื่องของการใช้ “ศิลป์” นำ “ศาสตร์” Abraham Flexner ได้กล่าวไว้ ณ A National Conference of Social Workers ในปี ค.ศ. 1915 และ Patricia McGrath Moris (2008) ได้นำประเด็นดังกล่าวมาถกแถลงซ้ำในบทความชื่อ Reinterpreting Abraham Flexner's Speech, “Is Social Work a Profession?": Its Meaning and Influence on the Field's Early Professional Development” ว่ารากเหง้าของปัญหาดังกล่าวเกิดจาก 1) การขาดอำนาจในการตัดสินใจในกระบวนการขึ้นวิกฤต 2) คำจำกัดความของเป้าหมายการปฏิบัติการที่ไม่ชัดเจน และ 3) การขาดหลักการและเป้าหมายของสถาบันที่จัดการศึกษาด้านการสังคมสงเคราะห์ Mary Richmond ผู้ปฏิบัติงานด้านการกุศลที่ Charity Organization Services in North America สนับสนุนแนวคิดดังกล่าว และเสนอต่อไปว่า องค์ประกอบสำคัญของการยกระดับการทำงานสังคมสงเคราะห์ให้เป็นวิชาชีพ ได้แก่ การมีความรู้ ความเข้าใจในทฤษฎีซึ่งมีระบบคิดและระเบียบวิธีตามหลักการทางวิทยาศาสตร์ที่มีเหตุผล Richmond (1917) เสนอทฤษฎีการวินิจฉัยทางสังคม ไว้ในหนังสือชื่อ Social Diagnosis ซึ่งนับเป็นตำราสังคมสงเคราะห์เล่มแรกซึ่งมี

ฐานคติตามกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี ซึ่งได้รับอิทธิพลอย่างมากจากทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis Theory) และทฤษฎีพลวัตทางจิต (Psychodynamic Theory) ของ Sigmund Freud การประยุกต์วิธีวิทยาที่ Mary Richmond นำมาใช้ในการทำงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะกรณี (Casework methodology) และทฤษฎีการวินิจฉัยทางสังคมของ Mary Richmond นั้นว่ามีความสอดคล้องกับกระแสทางความคิดสำคัญด้านการสังคมสงเคราะห์ในช่วงทศวรรษที่ 1920-1930 ที่เชื่อในวิธีการทำงานตามหลักวิทยาศาสตร์ โดยนำตัวแบบของแนวคิดทางการแพทย์มาใช้ ซึ่งประกอบด้วย กระบวนการซึ่งมีขั้นตอนสำคัญคือ การศึกษา (Study) วินิจฉัย (Diagnose) การปฏิบัติ (Treat) ที่กระทำต่อปัญหาที่เกิดขึ้นกับบุคคลตามบริบททางสังคมที่อาศัยอยู่ แม้ว่าทฤษฎีการวินิจฉัยทางสังคมจะมีส่วนสำคัญในการยกระดับความเป็นวิชาชีพในงานสังคมสงเคราะห์จากศิลปะของการช่วยเหลือและการบริจาค แก่ผู้คนที่ด้อยโอกาสและผู้ที่มีสถานภาพสังคมต่ำกว่าปกติ (Sub-normal) ให้เป็นศาสตร์ของการปฏิบัติงานซึ่งมีความเป็นวิชาชีพ แต่ยังคงพบว่ามีนักศึ่ณด้านการสังคมสงเคราะห์ต่อการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างยังมีข้อจำกัดอยู่อีกมาก

Virginia Pollard Robinson (1936) เสนอแนวคิดเรื่องการหน้าที่ในการสังคมสงเคราะห์เฉพาะราย (Functional casework approach) ไว้ในบทความชื่อ The Functional school of social work ซึ่งถือว่าเป็นการต่อยอดข้อเสนอของ Richmond (1917) และเขียนหนังสือชื่อ *Supervision in Social Casework* (Robinson, 1937) โดยบูรณาการแนวคิดด้านสังคมเข้ากับแนวคิดพลวัตทางจิต (Psychodynamic) ภายใต้กรอบการทำงานในระดับองค์กร มีเป้าหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับบุคคลที่มีปัญหา โดยมีสมมุติฐานหลักว่า ปัญหาต่าง ๆ มีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ของบุคคลกับคนอื่น

ดังนั้น การแก้ไขจึงควรเริ่มที่การเปลี่ยนแปลงระบบและรูปแบบความสัมพันธ์นั้น พร้อมเสนอกระบวนการให้ความช่วยเหลือ (Helping process) ตลอดจนวิธีการเรียนการสอน เพื่อฝึกฝนและยกระดับมาตรฐานการสังคมสงเคราะห์ให้แก่ นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ โดยเน้นความร่วมมือระหว่างสถาบันที่ฝึกฝนด้านวิชาการสังคมสงเคราะห์กับองค์กรทางสังคม (Social Agency) ที่มีบทบาทด้านการฝึกฝนและพัฒนาทักษะด้านการสังคมสงเคราะห์ ในรูปของที่ปรึกษาการทำงานภาคสนามของผู้เรียน ดังนั้น การเกิดขึ้นของหลักสูตรด้านสังคมสงเคราะห์ ทั้งในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษาในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งมีกระบวนการเรียนการสอน การวิจัย และการฝึกทักษะที่จำเป็นผ่านการทำงานร่วมกับองค์กรทางสังคมจึงมีความสำคัญ

นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ ที่มีความยืดหยุ่น สามารถเคลื่อนตัวไปตามพลวัตรของสังคมและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมทั้งในระดับโครงสร้าง สถาบันทางสังคม โครงข่ายความสัมพันธ์ บริบททางสังคม วัฒนธรรม ตลอดจนมนต์เสน่ห์ต่อโลกของนักสังคมสงเคราะห์ ผ่านการสร้างวัฒนธรรมวิพากษ์วิจารณ์และการถกเถียงของนักสังคมสงเคราะห์ล้วนมีความสำคัญ เพราะจะส่งผลให้ระดับและขอบเขตการให้บริการด้านการสังคมสงเคราะห์ขยายกว้างขวางขึ้น ความรู้ความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางแนวคิดการเกิดขึ้นของแนวคิดทฤษฎีด้านสังคมสงเคราะห์ ซึ่งมีรากฐานมาจากศาสตร์ด้านปรัชญา จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การศึกษา สาธารณสุข และการพัฒนาสังคมทั้งสิ้น

โดยสรุป ความรู้ด้านแนวคิดและทฤษฎีการสังคมสงเคราะห์มีความสำคัญ และมีพัฒนาการมายาวนาน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเป็น “ศิลปะของการช่วยเหลือ” สู่การทำงานในระดับวิชาชีพ ที่ให้ความสำคัญ

กับมาตรฐานทางวิชาการในระดับสูง วิธีวิทยาที่เป็นระบบ และกรณีศึกษาที่ได้จากการถอดบทเรียน ตลอดจนการประยุกต์ใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง อาทิ กลุ่มแนวคิดทฤษฎีด้านจิตวิทยาสังคม แนวคิดทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาการแพทย์ และประสบการณ์การทำงานภาคสนามด้านสังคมสงเคราะห์จากนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่มีประสบการณ์สูง ล้วนเป็นภาพสะท้อนของงานวิจัยที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมา

คำถามเกี่ยวกับปฏิบัติการท่ามกลางความไม่แน่นอน

การสังคมสงเคราะห์ (Social Work) เป็นวิชาชีพที่มีลักษณะเฉพาะคือ ให้ความสำคัญกับคน และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมรอบตัว ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม การสังคมสงเคราะห์จึงเกี่ยวข้องกับทั้งแนวคิดทฤษฎีที่มุ่งทำความเข้าใจโลกจากภายใน (Inners World Theories) อาทิ แนวคิดทฤษฎีด้านพลวัตทางจิต (Psychodynamic Concepts and Theories) ซึ่งให้ความสำคัญกับระบบคิดและพฤติกรรม ซึ่งเกิดจากเงื่อนไขและแรงผลักดันจากภายในของปัจเจกและครอบครัว และการทำความเข้าใจโลกภายนอก (Outer World Theories) อาทิ ความเหลื่อมล้ำ การเสียโอกาส อำนาจ และความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice)

Connolly & Healy (2013) เสนอว่า การเปลี่ยนแนวคิดทฤษฎีให้เป็นปฏิบัติการ ด้วยชุดของเทคนิคและวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาความต้องการของผู้รับบริการ (Client) และบริบททางสังคมวัฒนธรรม คือหนทางที่จะบรรลุเป้าหมายของการสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ ซึ่งมีรากฐานมาจากการรอบรู้ของนักสังคมสงเคราะห์ การมีตรรกะด้านใน (Internal Logic) การมีความรู้ความเข้าใจในแนวคิดทฤษฎี และความสามารถในการเลือกนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสม

กล่าวโดยสรุป จุดวกกลับที่สำคัญของการสังคมสงเคราะห์ในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ การตั้งคำถามเชิงวิพากษ์ 3 ประการ ได้แก่ ความเป็นวิชาชีพ ความรู้ และปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์ท่ามกลางสังคมที่ไม่แน่นอน คำถามเหล่านี้จะลึกลงไปถึงระดับภววิทยา (Ontology) ได้แก่ การดำรงอยู่ของความเป็นวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ ระดับญาณวิทยา (Epistemology) ได้แก่ ทฤษฎีความรู้ ที่เป็นรากฐานสำคัญของปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์ และวิธีวิทยา (Methodology) ที่ใช้เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบก้าวกระโดด ไร้ทิศทาง คำถามเหล่านี้ ซึ่งให้เห็นถึงความจำเป็นและความสำคัญของการปรับเปลี่ยนกระบวนการของการสังคมสงเคราะห์ ที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะ นักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่ให้บริการในระดับองค์การวิชาชีพ หากแต่ครอบคลุมไปถึง ผู้ที่มีบทบาทในการกำหนดและออกแบบนโยบายการพัฒนา ที่ขาดความตระหนักหรือละเลยความสำคัญของการพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และการพัฒนาที่วางอยู่บนความเท่าเทียมและความยุติธรรมทางสังคม

หนังสือ “สังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์ บทบาทและอนาคตในสังคมเสี่ยงภัย” แบ่งออกเป็น 4 ส่วน ส่วนแรก กล่าวถึงพัฒนาการด้านการสังคมสงเคราะห์ บทบาทหน้าที่และจรรยาบรรณทางวิชาชีพ และการบริหารการสังคมสงเคราะห์ ส่วนที่สอง นำเสนอแนวคิดทฤษฎีร่วมสมัยที่สำคัญและ พบอยู่ในปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงทิศทางของการปรับเปลี่ยนกระบวนการของการสังคมสงเคราะห์ ตั้งแต่ระดับของญาณวิทยา ภววิทยา และวิธีวิทยา ที่มีเป้าหมายใหญ่ขึ้นคือ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างของสังคมพร้อม ๆ กับการยกระดับปฏิบัติการสังคมสงเคราะห์วิชาชีพให้มีมาตรฐานระดับสากล ส่วนที่สาม กล่าวถึงบทบาทและอนาคตของการสังคมสงเคราะห์ในสังคมเสี่ยงภัย และความสำคัญของการนำแนวคิดสังคมสงเคราะห์เชิงวิพากษ์มาใช้เป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ ผู้เขียนถอดบทเรียนที่ได้จากความทรงจำของนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพจากกรณีศึกษาของประเทศต่าง

ๆ ก่อนกล่าวถึงบทสรุป เพื่อเชิญชวนให้ผู้อ่านได้ครุ่นคิดกับการเปลี่ยนผ่านของ
แนวคิดทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ และมีส่วนในจินตนาการถึงสังคมที่ดีกว่าไป
ด้วยกัน

พัชรินทร์ สิริสุนทร

28 กุมภาพันธ์ 2568

รายการอ้างอิงส่วนที่ 1 ปฐมบท

กิตติพัฒน์ นนทบุรีมະดຸລຢ໌. (2553). ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัย.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วันทนี วาลิกะสิน, สุรางค์รัตน์ วชิณารมณ, กิตติพัฒน์ นนทบุรีมະดຸລຢ໌.

(2550). พิมพ์ครั้งที่ 6 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและ

สังคมสงเคราะห์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Baines, D. (Ed). (2007). Doing Anti-oppressive Practice:
Building Transformation Politicized Social Work.
Black Point, NS: Fernwood Publishing.

Connolly, M. & Healy, K. (2013). Social Work Practice
Theories and Frameworks. In Social Work: Context
and Practice, 3rd edition, eds M. Connolly & L.
Harms. Melbourne: Oxford University Press, pp.19–
33.

Crichton-Hill, Y. (2015). “Foreword” In Marie Connolly &
Louise Harms. (2015). Social Work from Theory to
Practice. VII: Cambridge University Press.

Devine, E. T. (2010). The Spirit of Social Work: Addresses by
Edward T. Devine (1911). Montana, US.: Kessinger
Publishing.

Lee, O. (1915). The Professional Basis of Social
Work. Official proceedings of the annual meeting:
1915, p. 596.

Moris, P.M. (2008). Reinterpreting Abraham Flexner's Speech, "Is Social Work a Profession?": Its Meaning and Influence on the Field's Early Professional Development". *Social Service Review*. Vol 82 (1) pp.29–60.

Richmond, M. (1917). *Social Diagnosis*. New York: Russell Foundation.

Robinson, V. P. (1936). *The Functional School of Social Work*. Virginia: Virginia Commonwealth University.

1

พัฒนาการของ การสังคมสงเคราะห์

การสังคมสงเคราะห์เริ่มต้นมาจาก ความตระหนักในความสำคัญของ ความรู้ ด้านสังคมสงเคราะห์ (Social Work Knowledge) ทฤษฎี (Theory) และปฏิบัติการ (Practice) ซึ่งสอดคล้องกับบริบทของความสนใจ ความมุ่งมาดปรารถนาอย่างแรงกล้า และการมีอำนาจอธิปไตยของประชาชน ซึ่งประเด็นเหล่านี้ ยังคงเป็นความท้าทายอันยิ่งใหญ่ของการสังคมสงเคราะห์ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบกับ การสังคมสงเคราะห์ในอดีตพบว่า มีความแตกต่างกันในประเด็นด้านเป้าหมายและกระบวนการ กล่าวคือ สังคมสงเคราะห์ในยุคแรกเริ่ม ให้ความสำคัญกับ การปลูกฝังทัศนคติที่ดีด้าน การให้ (Giving) แก่บุคคล กลุ่ม องค์กร หรือสถาบันทางสังคม เพื่อบ่มเพาะ ความรู้สึกและการรับรู้ถึงความยากลำบากของผู้อื่น การให้ความสำคัญในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ความต้องการและการแสดงออกซึ่งความ รับผิดชอบต่อชีวิตของผู้อื่นหรือสังคมในภาพรวม

การเปลี่ยนแปลงจากการให้แบบการสงเคราะห์ มาสู่ การสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่มีปฏิบัติการ (Practice of Social Work) เกิดขึ้นเมื่อการศึกษาด้านการสังคมสงเคราะห์สมัยใหม่เกิดขึ้นในรูปของ หลักสูตรสังคมสงเคราะห์ ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา กิจกรรม ดังกล่าวนำมาซึ่งการพัฒนาทั้งด้านวิชาการและทักษะด้านสังคมสงเคราะห์ การสังคมสงเคราะห์ (Social Work) ในปัจจุบัน จึงเป็นสังคมศาสตร์ ประยุกต์ซึ่งมีพัฒนาการเรื่อยมา จากเดิมที่อยู่ในรูปของการให้ หรือ การสงเคราะห์แบบจิตอาสาของบุคคลหรือองค์กรทางศาสนา เป็น

การทำงานด้าน “การให้” ซึ่งมีการจัดระบบความรู้ ก่อนยกระดับเป็น การสังคมสงเคราะห์วิชาชีพที่ปฏิบัติการแบบสหวิทยาการ เกิดการ บูรณาการความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สังคมประยุกต์ (Applied Social Sciences) ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทฤษฎีด้านการพัฒนาตั้งแต่ระดับปัจเจก บุคคล กลุ่ม องค์กร ชุมชน และสังคม มีกระบวนการและวิธีการเพื่อพัฒนา ทักษะวิธีการให้บริการที่มีมาตรฐาน และมีจรรยาบรรณวิชาชีพคอยกำกับ มาตรฐาน โดยมีพื้นฐานมาจากความรักในเพื่อนมนุษย์ (Social Scientific Philanthropy)

ความหมาย

การสังคมสงเคราะห์ หมายความว่า การปฏิบัติงานที่วางอยู่บน พื้นฐานของปฏิบัติการ ที่กระทำโดยผู้ซึ่งผ่านการฝึกอบรมในระดับวิชาชีพ (Practice-Based Profession) อย่างมีมาตรฐานตามหลักวิชาการ โดยมี วัตถุประสงค์ (Objective) เพื่อให้การช่วยเหลือแก่บุคคล กลุ่ม และชุมชน ที่ด้อยโอกาสหรือมีปัญหา เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (Goal) คือ การพัฒนา คุณภาพชีวิต สร้างเสริมพลังอำนาจของบุคคล กลุ่ม และชุมชน เพื่อสร้างการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม สร้างความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) ซึ่ง นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน (IFSW, 2014; Turner, 2005)

Conway (2023) เสนอว่า การสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ หมายถึง ผู้ปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์ ที่ผ่านการศึกษาและฝึกอบรมตามมาตรฐาน ทางวิชาชีพในหลากหลายรูปแบบ ทั้งผ่านการเรียนรู้แบบออนไลน์ และการ เรียนในชั้นเรียน หรือการเรียนรู้แบบผสมผสาน โดยการสังคมสงเคราะห์ วิชาชีพ ให้ความสำคัญกับชุมชนที่ทำงานด้วย

พัฒนาการของการสังคมสงเคราะห์

ในยุคแรก การสังคมสงเคราะห์ของแต่ละภูมิภาคมีจุดเริ่มต้น ที่คล้ายคลึงกัน คือ เริ่มจากความต้องการและความพยายามของคน

กลุ่มคน หรือองค์กรในสังคม ณ ช่วงเวลานั้น ในการมีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น อาทิ ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ การเลือกปฏิบัติ ความขาดแคลนและความยากลำบากในรูปแบบต่าง ๆ รากฐานของงานสังคมสงเคราะห์ในยุคแรกของแต่ละสังคม จึงมักมีที่มาจากความเมตตา จิตอาสา ความรัก การให้คุณค่าในความเป็นมนุษย์ และความต้องการให้ (Giving) เพียงแต่ “การให้” ในช่วงแรกมักอยู่ในรูปของการให้เพื่อการกุศล (Charity Giving) การบริจาคหรือการสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมา การให้ในรูปแบบนี้ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการให้ที่ไม่ยั่งยืน เนื่องจากขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอน ไม่สม่ำเสมอ และมักขึ้นกับปัจจัยหลักหรือเงื่อนไขสำคัญสามประการ คือ ประการแรก ได้แก่ ปัจจัยภายในของบุคคล ได้แก่ ความต้องการ ความรู้สึก ความพร้อม และความสนใจส่วนบุคคล ประการที่สอง คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความตระหนักและแรงผลักดันของบุคคลหรือองค์กรในสังคม ถึงภาวะวิกฤตและการเสียระเบียบทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ การเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ปัญหาทางสังคม โรคระบาด สงคราม หรือการร้องขอความช่วยเหลือจากบุคคลที่ยากไร้ ผู้ไม่ได้รับความเป็นธรรมหรือผู้ด้อยโอกาสทางสังคม และคำร้องขอของพวกเขาเหล่านั้นไม่ถูกได้ยิน ไม่ได้รับการตอบสนองจากรัฐหรือผู้ปกครอง หรือได้รับแต่ยังไม่เพียงพอและไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างยั่งยืน จนเกิดการเรียกร้องหรือความตื่นตัวในการให้รูปแบบต่าง ๆ และประการสุดท้าย ได้แก่ การมีอยู่หรือการครอบครอง และการเข้าถึงทรัพยากรที่จะใช้ในการให้

แม้ว่าการให้ในรูปแบบของการบริจาคหรือการสงเคราะห์ จะเป็นกิจกรรมทางสังคมซึ่งมีความสำคัญและมีความจำเป็นเมื่อเกิดวิกฤตเร่งด่วน แต่ในปัจจุบัน ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก เนื่องจากข้อจำกัดและความไม่ยั่งยืนของการให้ โดยเฉพาะในประเด็นของการละเลยการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับโครงสร้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นด้านนโยบายและความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรของผู้นำหรือรัฐ ดังนั้น การให้ในรูปแบบการ

สงเคราะห์และการบริจาค จึงไม่ได้รับการยอมรับว่าสอดคล้องกับหลักการ สังคมสงเคราะห์วิชาชีพ

การเกิดขึ้นของหลักสูตรระยะสั้นทั้งแบบเต็มเวลาและบางเวลาด้านการ สังคมสงเคราะห์ นับเป็นความพยายามและจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการยกระดับ ของมาตรฐานวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ในยุคแรก ตัวอย่างเช่น กรณีของประเทศ อังกฤษ พบว่ามีการฝึกอบรมแบบไม่เต็มเวลาเป็นครั้งแรก ให้แก่อาสาสมัครที่ ทำงานด้านการสังคมสงเคราะห์ ด้านการจัดการที่อยู่อาศัย และการเยี่ยมบ้าน คนยากไร้ซึ่งอาศัยอยู่ในสลัมของนครลอนดอน (Octavia Hill's Training) โดยมี John Ruskin นักวิจารณ์ศิลปะเป็นผู้สนับสนุนเงินทุนคนสำคัญ ใน เยอรมัน ช่วงปี ค.ศ. 1899 ก็พบหลักฐานการก่อตั้งของการสังคมสงเคราะห์ ในรูปของการจัดทำหลักสูตรฝึกอบรม 1 ปี สำหรับผู้หญิงโดย Alice Solomon ผู้ร่วมก่อตั้ง The International Association of School of Social Work (IASSW) และในระยะเวลาต่อมา Alice Solomon ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำด้านการศึกษาสังคมสงเคราะห์ในยุคแรก ซึ่งหลักสูตร ฝึกอบรมนี้ ในปี ค.ศ. 1903 เป็นที่รู้จักในชื่อของ The Alice Solomon School of Social Work ในประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อปี ค.ศ. 1899 ก็พบ หลักสูตรฝึกอบรมด้านการสังคมสงเคราะห์ ซึ่งเปิดสอนในโรงเรียน ณ กรุง อัมสเตอร์ดัม เช่นเดียวกัน (Hering and Waaldijk, 2003)

ในสหรัฐอเมริกา พบหลักฐานการบุกเบิกการสังคมนสงเคราะห์ในรูป ของการจัดทำหลักสูตรฝึกอบรมด้านการสังคมสงเคราะห์ในหลายมรัฐ อาทิ หลักสูตรของโรงเรียนฤดูร้อน ซึ่งริเริ่มโดย Mary Richmond ในมลรัฐ นิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1898 ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นองค์กรการ กุศลชื่อ “Charity Organization Society of New York (COS)” จนถึง ปี ค.ศ. 1904 จึงพัฒนาเป็นหลักสูตร 1 ปี ที่เน้นการบรรยาย การแลกเปลี่ยน เรียนรู้ การซักถาม การเยี่ยมบ้าน การฝึกปฏิบัติงาน และการปลูกฝังทัศนคติ ด้านความรักในเพื่อนมนุษย์ (Summer School on Philanthropic) จนถึงปี ค.ศ. 1911 จึงถูกพัฒนาเป็นหลักสูตร 2 ปี จัดการเรียนการสอนโดย

“The New York School of Philanthropy” นอกจากนี้ ยังพบว่าในปี ค.ศ. 1903 ได้มีการสร้างความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยชิคาโกกับสภาสามัญแห่งมลรัฐชิคาโก (The Chicago Commons) เพื่อจัดตั้ง “The Hull House” ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็น “The Chicago Institute of Social Science” ก่อนเปลี่ยนชื่อเป็น The University of Chicago School of Social Service Administration ในปี ค.ศ. 1902 จัดการเรียนการสอนในหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ในระดับบัณฑิตศึกษาในสถาบันระดับอุดมศึกษาเป็นแห่งแรก โดยมี Jane Addams เป็นผู้บุกเบิกคนสำคัญ ทำงานร่วมกับ Mary Richmond ใน National Conference of Charities and Corrections (NCCC)¹

อย่างไรก็ตาม Jane Addams และ Mary Richmond เสนอรากฐานแนวคิดด้านการสังคมสงเคราะห์ที่แตกต่างกันอย่างสุดขั้ว ในขณะที่ Jane Addams ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาปฏิบัตินิยมของ John Dewey ที่เน้นการจัดระบบสวัสดิการให้ชุมชน ในลักษณะของความไว้วางใจ แบบเพื่อนช่วยเพื่อน โดยมุ่งเน้นการเคารพศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ซึ่งในที่สุดพัฒนาไปสู่การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อการปฏิบัติงานด้านพิทักษ์สิทธิของประชาชน (Advocacy) และการสังคมสงเคราะห์เพื่อจัดระเบียบชุมชน Mary Richmond เสนอแนวคิดที่แตกต่างออกไป การได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากสำนัก Social Darwinism ที่มีฐานคิดว่า ความยากจนเกิดจากตัวบุคคล ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้การศึกษาเพื่อฟื้นฟูสภาพของคนจน หรือกล่าวง่าย ๆ ได้ว่า ในทัศนะของ Mary Richmond ความจนเกิดจากความโง่และความเกียจคร้านของบุคคลเอง จึงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยหลักการประกันสังคม การปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์ตามแนวทางนี้เน้นการเยี่ยมบ้านและการสัมภาษณ์โดยให้อาสาสมัครดำเนินการด้วยแบบทดสอบที่เรียกว่า “Means Test” ที่ดำเนินการผ่าน

¹ ในปัจจุบันเรียกว่า National Conference of Social Welfare

Charity Organization Society (COS) ซึ่งไม่เน้นการช่วยเหลือตามหลักการสังคมนิยมสงเคราะห์ แต่มุ่งค้นหาความจริงเพื่อประกอบการตัดสินใจ “ความจน” ของบุคคล (กิติพัฒน์ นนทปัทมะดูล, 2550) ซึ่งแนวคิดนี้ ต่อมาพัฒนาเป็นการสังคมนิยมสงเคราะห์เฉพาะราย

กรณีศึกษาประเทศอังกฤษ

นักสังคมนิยมสงเคราะห์มีบทบาทสำคัญด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในประเทศอังกฤษ การแสดงบทบาทที่สำคัญ ประกอบด้วย การให้คำปรึกษา การให้ความรู้ การเฝ้าระวังและป้องกันปัญหาสังคม และการให้การสนับสนุนโดยตรงแก่ผู้มารับบริการ (Client) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ด้อยโอกาส และกลุ่มเปราะบางในสังคม ให้พ้นจากการถูกทำร้าย ล่วงละเมิด และการส่งเสริมให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีเสรีภาพ เป็นอิสระ และมีเกียรติ (Conway, 2023)

การบรรจุแนวคิดเรื่องการสงเคราะห์ไว้ในระบบนโยบายของประเทศอังกฤษ เป็นปัจจัยสำคัญของการขับเคลื่อนปฏิบัติการในระดับโครงสร้างร่องรอยของนโยบายด้านการสงเคราะห์ในประเทศอังกฤษเริ่มขึ้นตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 15 เมื่อศาสนจักรเสื่อมโทรมลงและแตกแยกออกไปในปี ค.ศ. 1536 พร้อม ๆ กันนั้น การก่อตัวของปัญหาความล้าหลังของโครงสร้างสังคมในขณะนั้น ทำให้รัฐเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญของการออกแบบนโยบายเพื่อการแก้ไขปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น

ดังพบจากการตรากฎหมายความยากจนฉบับแรก คือ The Act for the Relief of the Poor 1601 หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในนามว่า The Elizabethan Poor Law² ในปี ค.ศ. 1601 กฎหมายฉบับนี้ เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ชิ้นแรก ๆ ที่เปิดเผยความคิดและปรัชญาการให้ของ

² บางครั้งเรียกว่า “43rd Elizabeth” หรือ “Old Poor Law”

รัฐสมัยใหม่และผู้ปกครองในขณะนั้นผ่านนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม ดังพบว่า มีการกำหนดกลุ่มบุคคลเป้าหมายไว้ 3 กลุ่ม ได้แก่ (Slack, 1990)

- 1) ผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงสามารถทำงานได้ (Abe-bodied Poor) ให้ส่งกลับภูมิลำเนาและหางานให้ทำ หากปฏิเสธจึงถูกลงโทษอย่างรุนแรง ต้องโทษจำคุก หรือถูกส่งไปอาศัยในคอกสัตว์ (Webb, 1910)
- 2) บุคคลยากจน ทำงานไม่ได้ (Impotent Poor) จะถูกส่งไปโรงงาน (Alms House)
- 3) เด็กที่ไม่มีผู้อุปการะ หรือเด็กยากไร้ (Dependent Children) ถูกส่งไปอยู่ที่โรงงานเช่นกัน

กล่าวได้ว่าการปรับปรุงกฎหมายความยากจน และการเคลื่อนตัวของการสังคมสงเคราะห์ ที่อยู่ในรูปของการให้เพื่อการกุศลดำเนินมาอย่างช้า ๆ ก่อนถูกบรรจุไว้ภายใต้กรอบคิดแบบอาสาศัมคร และการบังคับในรูปของการจัดเก็บภาษีจากคณะศรัทธา หลังจากนั้น จึงมีการขยายกลุ่มผู้รับบริการเป้าหมายออกไป จนครอบคลุมเด็กยากจนไร้ที่พึ่ง คนพิการ และผู้ป่วยโรคจิต โดยมีการกำหนดรูปแบบการช่วยเหลือไว้ในลักษณะการสงเคราะห์ไว้ เช่น รัฐจัดให้มีสถานสงเคราะห์ โรงพยาบาลรักษาผู้ป่วยโรคจิต โรงเรียนประจำตำบล โรงเรียนสำหรับเด็กพิเศษ ครอบครัวรับเลี้ยงเด็ก (Foster Family) แม้ว่ารัฐจะพยายามขยายบริการด้านการสงเคราะห์ให้กว้างขวางมากขึ้น แต่ผู้รับการสงเคราะห์ในขณะนั้น ก็ถูกตีตราจากคนในสังคมว่าพวกเขาเป็นภาระของสังคม (Norman, 1981)

จนถึงช่วงศตวรรษที่ 19 หรือ ประมาณ ค.ศ. 1948 การแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับคนยากไร้และกลุ่มเปราะบาง จึงเกิดขึ้นและนำมาสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติและมุมมองของสังคมต่อคนยากจน โดยกฎหมายฉบับสำคัญ 4 ฉบับ ได้แก่

1) กฎหมายด้านบริการสุขภาพแห่งชาติ (National Health Act) ขับเคลื่อนโดยกระทรวงสาธารณสุข มีเป้าหมายเพื่อให้คนทุกคนเข้าถึงบริการสุขภาพอย่างทั่วถึง

2) กฎหมายประกันสังคม (Social Insurance Act) ครอบคลุมการจ่ายเงินชดเชยทดแทนเมื่อเจ็บป่วย ว่างาน คลอดบุตร ชราภาพ ตาย

3) กฎหมายการสาธาณูปการหรือสาธาณสงเคราะห์ (National Assistance Act) มุ่งช่วยเหลือสงเคราะห์ความเดือดร้อนเฉพาะหน้าแก่กลุ่มเปราะบางโดยโอกาส ครอบคลุมตั้งแต่การจ่ายเงินช่วยเหลือและการจัดตั้งสถานสงเคราะห์

4) กฎหมายสวัสดิภาพเด็ก (Children Act) มุ่งให้การสงเคราะห์แก่เด็กกำพร้า เด็กที่ขาดผู้ปกครองดูแล โดยรัฐจะให้การสงเคราะห์และช่วยเหลือคุ้มครองจนเด็กเหล่านี้อายุ 18 ปี (Turner, 1974)

นอกจากนี้ การเข้ามามีบทบาทของภาคเอกชนในงานสงเคราะห์ของประเทศอังกฤษ ที่เกิดขึ้นในช่วง ค.ศ. 1718 ในรูปของพลเรือนที่อาสาสมัครเข้ามาฝึกใช้อาวุธ และทำงานเพื่อปกป้องประเทศในยามสงคราม จนถึงปี ค.ศ. 1789 เมื่อเกิดการปฏิวัติใหญ่ในประเทศฝรั่งเศส ได้เพิ่มบทบาทหน้าที่และความสำคัญของอาสาสมัครในงานสังคมสงเคราะห์ ต่อมาในปี ค.ศ. 1862 สงครามทำให้ระบบบริการสุขภาพได้รับความเสียหาย ทหารที่บาดเจ็บถูกทอดทิ้ง Henry Dunant นักธุรกิจและนักมนุษยชน นักเคลื่อนไหวทางสังคมชาวสวิสผู้ร่วมก่อตั้ง Red Cross Movement จึงได้เชิญชวนคนในท้องถิ่นบุคคลสำคัญ และองค์กรต่าง ๆ ให้ออกมาร่วมกันช่วยเหลือทหารที่บาดเจ็บจากสงคราม เด็กกำพร้า หญิงม่าย ประชาชนที่อดอยาก และบาดเจ็บพิการ มีการจัดตั้งองค์การอาสาสมัคร และผลักดันให้มีการจัดประชุม 36 ประเทศเพื่อจัดทำร่างกฎ ข้อบังคับ และอนุสัญญาระหว่างประเทศ เพื่อจัดตั้ง “องค์กรกาชาด” ขึ้น ก่อนขยายการสงเคราะห์ให้ครอบคลุมปัญหาและความต้องการมากขึ้น เช่น ผู้ประสบภัยธรรมชาติ โรคระบาด ไฟไหม้ จนเป็นเกิดการจัดตั้งองค์การการกุศลขึ้นเป็นจำนวนมาก จนถึงปี ค.ศ. 1869 จึงมีการรวบรวม

องค์กรการกุศลเข้าด้วยกัน ภายใต้ชื่อ Society for Organization Charitable Repressing Mendicity ซึ่งในระยะต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น The Charity Organization Society (COS) อันเป็นจุดเริ่มต้นของการ สังคมสงเคราะห์วิชาชีพในเวลาต่อมา (Norman, 1981: 24-25)

การพัฒนาของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ร่วมสมัยกระทำผ่านกฎหมาย และการกำหนดข้อบังคับทางวิชาชีพที่เป็นรูปธรรมในปี ค.ศ. 2019 ผ่านการ กำหนดมาตรฐานทางวิชาชีพใหม่ การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายวิชาชีพที่ เชื่อมโยงกฎ ระเบียบ ข้อบังคับ เข้ากับการจัดการศึกษา การฝึกอบรม และ การพัฒนาความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในความเป็นมืออาชีพของผู้ปฏิบัติงานด้าน สังคมสงเคราะห์ ผ่านการพัวพันกับองค์กรและประชาชนกลุ่มเป้าหมายที่วางอยู่ บนข้อมูลและบทเรียนที่ได้จากประสบการณ์ชีวิต ความบังเอิญ และการท้าทาย ของความยากลำบาก อาทิ โรคระบาด สงครามในยูเครน การเพิ่มขึ้นของ วิกฤตชีวิต ของผู้คนนับล้านคนที่กำลังเผชิญกับความท้าทายครั้งยิ่งใหญ่ทั้ง ก่อนและหลังวิกฤตทางสังคม ผ่านการเคลื่อนไหวอย่างมีเป้าหมายของนักสังคม สงเคราะห์ในประเทศอังกฤษอย่างมืออาชีพ โดยอาศัยหลักการสังคมสงเคราะห์ ที่ให้คุณค่ากับวิชาชีพ ต่อต้านการเหยียดเชื้อชาติ เพื่อเป้าหมายหลักคือ

- 1) เพื่อส่งเสริมบทบาทของนักสังคมสงเคราะห์ในสังคม
- 2) ให้ความสำคัญกับบทบาทและคุณค่าของกฎ ระเบียบ ข้อบังคับของ วิชาชีพสังคมสงเคราะห์ และปกป้องการทำงานของนักสังคม สงเคราะห์
- 3) ท้าทายเพื่อสร้างเป้าหมายที่ชัดเจนในลักษณะองค์รวม

การสังคมสงเคราะห์ในภาวะวิกฤต

Conway (2023) เสนอภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงด้านอัตรากำลังของ นักสังคมสงเคราะห์ หลังการแพร่ระบาดของ CPVID19 ว่า การแพร่ระบาด ของโรคดังกล่าว เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ที่ท้าทายระบบสุขภาพและองค์กร ที่ทำหน้าที่ดูแลสังคมในภาพรวม ความไม่แน่นอนและความเสียหายใน

ช่วงเวลาที่ผ่านมา ซึ่งให้เห็นถึงความสำคัญของการปรับเปลี่ยนระบบและวิธีการทำงานใหม่ด้านการสังคมสงเคราะห์ และความสำคัญของวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ โดยพบว่า ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2022 เป็นต้นมา มีนักสังคมสงเคราะห์ 100,654 คน ได้รับการบรรจุในประเทศอังกฤษ ในจำนวนนี้ ร้อยละ 52.1 ทำงานด้านการดูแลทางสังคม (Social care) กับเด็กและครอบครัว ร้อยละ 31.2 ทำงานกับผู้ใหญ่ และร้อยละ 7 ทำงานสังคมสงเคราะห์ในด้านอื่น ๆ โดยอายุเฉลี่ยของนักสังคมสงเคราะห์ที่บรรจุคือ 46 ปี ร้อยละ 82.9 คือเพศหญิง ร้อยละ 16.9 เป็นเพศชาย น้อยกว่าร้อยละ 0.05 ไม่ระบุเพศ และร้อยละ 0.04 ไม่ให้ข้อมูล

สภาพปัญหาและความต้องการของนักสังคมสงเคราะห์ในอังกฤษจำนวน 94,881 คน หรือร้อยละ 94.3 ตอบคำถาม นักสังคมสงเคราะห์ 1,260 คน หรือร้อยละ 1.3 ไม่ให้ข้อมูล แต่ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสะท้อนความหลากหลายของนักสังคมสงเคราะห์ด้านเชื้อชาติ เพศสภาพ เพศ การเป็นตัวแทนของกลุ่มคนที่มีความแตกต่างทางศาสนาและความพิการ ผลการวิจัยในปี 2023 ซึ่งให้เห็นถึงความสำคัญของการผ่านมาตรฐานวิชาชีพ การรับฟังปัญหาและความต้องการของผู้รับบริการและสังคม และความสำคัญของการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาและปรับปรุงมาตรฐานวิชาชีพและการปฏิบัติงานของนักสังคมสงเคราะห์ โดยมีกลไกที่สำคัญดังนี้ (Social Work England, 2023)

- 1) การเรียนรู้ด้านอาชีพระยะยาว (Career-long learning) ได้แก่ การพัฒนาทักษะและความรู้เพื่อพัฒนาความเชี่ยวชาญตามมาตรฐานวิชาชีพตั้งแต่ปีแรกของการทำงาน โดยนักสังคมสงเคราะห์ใหม่จะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน เพื่อสร้างความมั่นใจในช่วงการเปลี่ยนผ่านไปสู่การเป็นนักสังคมสงเคราะห์วิชาชีพ โดยมีกลไกที่สำคัญได้แก่ การสะท้อนกลับจากกลุ่มเพื่อน ตามด้วยการติดตามผลการปฏิบัติงานโดยผู้ประเมินในปีต่อมา โดยมีกุญแจสำคัญคือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ประจำปี โดยโครงการสัปดาห์แห่งการสังคมสงเคราะห์ เพื่อให้ นักสังคมสงเคราะห์ใหม่ มีโอกาสร่วมในการประชุมที่ปรึกษา แห่งชาติ (National Advisory Forum) และจัดทำรายงาน เพื่อรวบรวมปัญหาและความต้องการของนักสังคมสงเคราะห์ ใหม่ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และถอดบทเรียนที่ได้จากการ ทำงานในรอบปีที่ผ่านมา เพื่อจัดทำเป็นรายงานที่จะนำไปสู่การ พัฒนางานวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ในอนาคต

- 2) การถอดบทเรียนการกรณีศึกษา (Case study) มาตรฐานใหม่ ในการศึกษาและฝึกอบรมด้านการสังคมสงเคราะห์ในประเทศ อังกฤษ เริ่มขึ้นในปี 2021 หลังการแพร่ระบาดของ COVID19 การเปลี่ยนนี้ประกอบด้วย

- 2.1) การให้ความสำคัญกับประเด็นด้านความเท่าเทียม ความหลากหลาย และการดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่ง

- 2.2) การสร้างความเข้มแข็งด้านประสบการณ์ชีวิตผ่านการ ออกแบบหลักสูตรและเนื้อหาวิชาโดยผู้เชี่ยวชาญที่มี ประสบการณ์

- 2.3) การเน้นการจัดการศึกษาที่ส่งเสริมและสนับสนุนผู้เรียน

- 2.4) เพิ่มเติมรายละเอียดที่สอดคล้องกับความต้องการของ ผู้เรียน

- 2.5) กำหนดให้ผู้เรียนต้องใช้เวลาน้อย 200 วัน เพื่อ สร้างเสริมทักษะและประสบการณ์ที่จำเป็นทางวิชาชีพ เพื่อการ เรียนรู้และฝึกฝนทักษะที่จำเป็น

- 3) การวิเคราะห์วิกฤตที่เผชิญ (The impact of COVID19) ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรค COVID19 นำมาสู่การ เปลี่ยนผ่านขนานใหญ่ในวิชาชีพสังคมสงเคราะห์ การประกาศ ปิดหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ระบบบริการปรับเข้าสู่ระบบออนไลน์ แม้ว่าการเรียนการสอนในบางสถาบัน อาจมีลักษณะของการ

ผสมผสานทั้งออนไลน์และออนไซต์ แต่เหตุการณ์แพร่ระบาดที่เกิดขึ้นในประชาคมโลก เกี่ยวข้องกับระบบยุติธรรมทางสังคม และความเท่าเทียม และสะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดของกลุ่มคนชายขอบที่ไม่สามารถเข้าถึงบริการด้านการสังคมสงเคราะห์ ภาระหนักในปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น ความรู้สึกโดดเดี่ยวจากระบบออนไลน์ และการขาดโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อน และใช้ชีวิตในสถาบันการศึกษาด้านสังคมสงเคราะห์ ส่งผลต่อการพัฒนาความมั่นใจในตนเองของผู้เรียน และขาดโอกาสในการเตรียมการเข้าสู่ระบบงาน อย่างไรก็ตามพบว่า มีผู้เรียนบางคนสามารถปรับตัวได้ดีกับระบบใหม่ และสร้างสมดุลในการทำงานและเรียนทางไกลได้ ดังนั้น ในอนาคตสถาบันการศึกษาด้านสังคมสงเคราะห์ อาจต้องเตรียมพัฒนาระบบการเรียนแบบผสม (Hybrid Learning System) เพื่อรับกับการแพร่ระบาดอื่น ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

- 4) การพัฒนาหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ในประเทศไทยได้มีการพัฒนาระบบการเรียนแบบผสม ซึ่งประกอบด้วย การนำเข้าสู่บทเรียนโดยการเตรียมบันทึกเนื้อหาสำรอง จัดทำแบบทดสอบ บทเรียนในรูปแบบหนังสือ หรือคู่มือที่จะนำไปสู่การพัฒนาเนื้อหาเมื่อต้องเรียนในชั้นเรียน นอกจากนี้ ยังพบการจัดทำตำราเสียง (Text Speak) โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าห้องเรียนตามเวลาจริงผ่านห้องเรียนอัจฉริยะ (Smart Classroom) ที่ผู้เรียนสามารถถามตอบได้ทันที พร้อม ๆ กับการประเมินและรับการสะท้อนกลับเพื่อนำไปพัฒนาตนเองต่อไป

4.1) การวางมาตรฐานใหม่ด้านการศึกษาและฝึกอบรมได้แก่ การจัดระบบการทวนสอบแบบออนไลน์ผ่าน Microsoft Teams ควบคู่กับการเรียนแบบตัวต่อตัว เพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้จากกลุ่มเพื่อน หรือเพิ่มการใช้ Wiki Function